

نگرش مذهبی و منبع کنترل

دکتر شیرین کوشکی^۱ و مهدی خلیلی فر^۲

هدف پژوهش حاضر، تعیین نقش نگرش مذهبی در پیش بینی منبع کنترل بود. بدین منظور تعداد ۱۲۱ نفر از دانشجویان روان شناسی گرایشهای بالینی، استثنایی، صنعتی و سازمانی به شیوه ی نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب و با پرسشنامه ی نگرش سنج مذهبی یونگ، پرسشنامه ی گرایش به ذکر توحیدی و پرسشنامه ی راتر مورد آزمون قرار گرفتند. تحلیل داده ها نشان داد، بین نگرش شناختی عاطفی با منبع کنترل، رابطه ی معنادار و معکوس وجود دارد. بر اساس نتایج بدست آمده نقش نگرش مذهبی ۱۰/۸ درصد از تغییرات منبع کنترل را تبیین می کند.

واژه های کلیدی: نگرش مذهبی، منبع کنترل و رگرسیون

مقدمه

در روان شناسی مذهبی، به لحاظ اهمیت دین در تمام شوون زندگی، به بررسی عوامل روان شناختی دین پرداخته می شود. آلپورت، معتقد است که شخصیت بالغ، نیازمند فلسفه ی وحدت بخش درباره حیات و یک چارچوب داوری است که می تواند عناصر مختلف تجربه ی آدمی را به نوعی منظم کند و هدفی پیش روی او قرار دهد و تنها دین است که کل عالم وجود را در بر گیرد. به نظر وی هر چند پیروی مداوم از هر نظام ارزشی می تواند به فرایند یکپارچگی و انسجام کمک کند اما انگیزه ی دینی، همه چیز را به یکباره در خود جای داده، به رنج و شادی و مرگ و زندگی، فضایی برابر می بخشد و تلاش مستمری را که موجب انسجام شخصیت است، به بهترین شکل حفظ می کند (وولف^۳، بی تا).

۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

۲. کارشناس روان شناسی بالینی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز MEHDI_KHALILIFAR@HOTMAIL.COM

رابطه ی مذهب و شخصیت (آیزنگ^۱، ۱۹۹۸؛ وفایی و موقانلو^۲، ۲۰۰۸؛ رایا^۳ و همکاران، ۲۰۰۸) موضوعی مورد توجه بوده و به نتایج قابل قبولی نیز رسیده است. به عنوان نمونه، رایا و همکاران (۲۰۰۸) نشان دادند که دین اسلام موجب احساس بهزیستی در مسلمانان می شود. به نظر می رسد نگرش دینی به عنوان یک نگرش، آنگونه که مک کی و اسمیت^۴ (۲۰۰۰) مطرح کرده اند بر رفتار فرد، تاثیرگذار است. در حال حاضر، طرفداران رویکرد پردازش اطلاعات که به مفاهیم، پایبندند اذعان می کنند که در پردازش اطلاعات، همواره عناصر عاطفی با عناصر شناختی تلفیق می شود و بار هیجانی نیز به عنوان یکی از عوامل سازنده ی اطلاعات بر آن تاثیر می گذارد (هاوستون^۵، ۱۹۸۶)؛ از این رو می توان گفت که ساختار شناختی افراد و میزان اطلاعات فرد از موضوع نگرش با هیجانات گوناگونی که در پی دارد، می تواند در عملکردهای وی تاثیر عمده ای بر جای گذارد و به علت برخورداری از ثبات، در طول زندگی، دوام داشته باشد (بارون برن و سالز^۶، ۱۹۸۹).

راتر^۷ و همکاران (۱۹۷۹) نیز اعتقاد دارند که هدفمندی رفتار انسان از تاثیر شرایط تقویت کننده برمی خیزد. راتر (۱۹۷۵) عقیده دارد که توان رفتار در یک وضعیت خاص، تابع انتظار تقویت و یا عدم تقویت و ارزش آن تقویت است. از نظر راتر (۱۹۶۶) مردم یا تقویت را در کنترل خود می دانند و یا آن را خارج از کنترل خود در نظر می گیرند.

به طور کلی میزان تحصیلات (میروسکی^۸، ۱۹۹۵) سن (لفکورت^۹، ۱۹۸۲) و مذهب (شراگ و سیلورمن^{۱۰}، ۱۹۷۱؛ اسپیلکا^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۳) جزو عوامل تاثیرگذار در منبع کنترل به شمار می روند. اگر چه نقش متغیرهای دیگر همانند عزت نفس (عبداله^{۱۲}، ۱۹۸۹) سلامت روان (لفکورت، ۱۹۸۲) و سلامت جسمانی (فرس^{۱۳}، ۱۹۹۳) در ارتباط با منبع کنترل به تایید رسیده است ولی در رابطه با دین، موضوع با یافته های ضد و نقیضی همراه است. به عنوان مثال نسیون (۱۹۷۳) استانکی و تیلور (۲۰۰۴) از محمدی و مهرابی زاده هنرمند، (۱۳۸۵) ارتباطی بین مذهب و منبع کنترل پیدا نکردند در حالیکه تالبورن^{۱۴} (۲۰۰۷) نشان داده است که باورهای مذهبی، توسط متغیرهای روان شناختی، قابل پیش بینی است. از طرفی، اعتقاد به خدا نیز به انسان قدرت می دهد و پیروان بسیاری از ادیان یاد می گیرند که در مقابل مشکلات، تنها نیستند و خدا یار و یاور آنهاست. به عبارت دیگر

1. Eysenck
2. Vafaie & Moghanloo
3. Raiya
4. Mackie & Smith
5. Houston

6. Baron, Byrne & Suls
7. Rotter
8. Mirowsky
9. Lefcourt
10. Shrauger & Silverman

11. Spilka
12. Abdollah
13. Phares
14. Talbourne

پیروان این ادیان، مشکلات خود را به کمک کنترل با وساطت خدا حل می کنند. شاید ظاهر امر این طور باشد که این گروه از انسان ها گرایش بیرونی دارند ولی این طور نیست. آنها معتقد نیستند خدا مشکلات شان را حل می کند بلکه معتقدند حمایت و پشتیبانی خدا به آنان نیرو می دهد تا به اهداف شان برسند. این نوع باورها به انسان کنترل درونی می دهد (شیمان^۱ و همکاران، ۲۰۰۵). تحقیق کروز (۲۰۰۵) روی نمونه ای ملی کهنسال هم نشان داده است سالمندانی که کنترل با وساطت خدا در آنان بیشتر بوده است همچنان در کارهای مختلف موفق بودند، از زندگی رضایت بیشتری داشتند، خوشبین تر بودند، بیشتر احساس ارزشمندی می کردند و اضطراب مرگ در آنان کمتر بود. در این پژوهش به دنبال آن هستیم که آیا بین مولفه های نگرش مذهبی و منبع کنترل رابطه وجود دارد؟

روش

جامعه ی آماری، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه ی آماری این پژوهش، شامل دانشجویان دوره ی کارشناسی روان شناسی (بالینی، کودکان استثنایی، صنعتی و سازمانی) دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز بود. براساس آمار مرکز آموزشی، تعداد این دانشجویان به هنگام پژوهش ۱۰۵۰ نفر بود که از این تعداد ۱۲۱ نفر به شیوه ی تصادفی، انتخاب و مورد آزمون قرار گرفتند.

ابزار

نگرش سنج مذهبی یونگ^۲: پرسشنامه ی نگرش سنج مذهبی یونگ شامل ۴۰ سوال است که در سال ۱۳۷۸ توسط خدایاری فرد و دیگران تهیه شده است. این ابزار شامل مواردی چون ارزشها اخلاقیات، اثر مذهب در زندگی، رفتار انسان و باورهای مذهبی است. پایایی این آزمون توسط خدایاری فرد (۱۳۷۸) از بوشهری، (۱۳۸۴) ۰/۸۲، ۰/۸۰ و ۰/۹۶ گزارش شده است. خدایاری فرد گزارش کرده است که به منظور بررسی اعتبار آزمون با استفاده از اعتبار سازه، این پرسشنامه از اعتبار قابل دفاعی برخوردار است.

1. Scheieman

2. Yung

پرسشنامه ی منبع کنترل راتر: به منظور بررسی منبع کنترل، از پرسشنامه ی راتر استفاده شد. این پرسشنامه ۲۹ سوال برای سنجش انتظارات و ادراک فرد درباره منبع کنترل دارد. پایایی این ابزار ۰/۷۰ گزارش شده است (بیابانگرد، ۱۳۷۰). مقیاس درونی- بیرونی راتر بیش از هر مقیاس دیگری مورد استفاده قرار گرفته است. این مقیاس ۲۳ ماده دارد و آزمودنی باید یکی از دو گزینه را انتخاب کند. برای هر گزینه ی بیرونی، یک امتیاز به آزمودنی داده می شود و سپس نمرات او را جمع بندی می کنند. بنابراین نمره ی آزمودنی می تواند بین ۰ تا ۲۳ تغییر کند که نمره ی بیشتر، نشانگر بیرونی تر بودن است. در تحقیقات، میانگین یا میانه ی توزیع نمرات مشخص می شود و بر همین اساس آزمودنی های درونی یا بیرونی معرفی می شوند. سپس همبستگی پاسخ ها با سایر متغیرهای شخصیتی و رفتار محاسبه می شود.

یافته ها

در جدول ۱ مولفه های آماری نمرات آزمودنی ها را در نگرش مذهبی و منبع کنترل ارائه کرده ایم.

جدول ۱: شاخص های آماری متغیر های پژوهش

وضعیت تاهل	مولفه	نگرش (شناختی و عاطفی)	نگرش (رفتاری)	منبع کنترل
مجرد	میانگین	۱۶۱/۳۲	۱۹/۵۰	۸/۸۱
	انحراف استاندارد	۲۱/۱۵۳	۴/۱۹۵	۴/۳۲
متاهل	میانگین	۱۶۹/۸۰	۲۰/۴۵	۶/۲
	انحراف استاندارد	۲۴/۷۱	۳/۷۴	۴/۰۶
کل	میانگین	۱۶۲/۱۱	۱۹/۸۰	۸/۵۰
	انحراف استاندارد	۲۲/۹۴	۴/۲۴	۴/۴۰

برای بررسی سوال های اول و دوم پژوهش، مبنی بر رابطه ی نگرش مذهبی و منبع کنترل، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. جدول ۲ گزارش نتایج حاصل از همبستگی و معناداری آن را نشان می دهد. همانطور که در جدول فوق ملاحظه می شود، بین مولفه ی شناختی و عاطفی نگرش مذهبی و منبع کنترل، همبستگی معکوس (۰/۳۳-) وجود دارد. بنابراین می توان گفت بعد شناختی و عاطفی نگرش مذهبی ۱۰/۸ درصد تغییرات منبع کنترل را تبیین می کند.

جدول ۲: ضرایب همبستگی نگرش مذهبی و منبع کنترل

منبع کنترل	نگرش (رفتاری)	نگرش (شناختی و عاطفی)	
-۰/۳۲۸*	۰/۵۷۱*	۱	نگرش (شناختی و عاطفی)
-۰/۱۵	۱	۰/۵۷۱*	نگرش (رفتاری)
۱	-۰/۱۵	-۰/۳۲۸*	منبع کنترل

* P> 0.001

همبستگی بعد رفتاری نگرش مذهبی و منبع کنترل نیز معکوس (-۰/۱۵) است اما این همبستگی یک همبستگی معنادار نیست. به منظور تعیین سهم متغیر پیش بینی کننده (نگرش مذهبی به صورت کلی) در تعیین متغیر ملاک (منبع کنترل) با استفاده از تحلیل رگرسیون، معلوم شد که با توجه به معنادار بودن ضرایب محاسبه شده در معادله ی پیش بینی، مشخص می شود که رگرسیون نگرش مذهبی بر منبع کنترل معنادار است و این معادله، به شرح زیر است:

نگرش مذهبی $\times 0.063 - 1.8704 =$ منبع کنترل

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش، تلاش شد تا نگرش نسبت به دین در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری مورد بررسی قرار گیرد و رابطه ی آن با سایر ویژگی های شخصیتی (منبع کنترل) و با تاکید بر ویژگی های جمعیت شناختی بارز آنها مد نظر قرار گیرد. همانطور که ملاحظه شد، ضریب همبستگی بین نگرش شناختی عاطفی با منبع کنترل، یک همبستگی معکوس و معنادار است. از آنجا که در پژوهش حاضر، نحوه ی نمره گذاری منبع کنترل با احتساب نمره ی بیشتر، برای منبع کنترل بیرونی بود لذا یافته ی به دست آمده با سایر پژوهش های مطروح شده از جمله سیلورمن و شراگ (۱۹۷۱) از اسپیلکا و دیگران، ۲۰۰۳، راسموسن و چارمن، ۱۹۹۵) هماهنگ است. در واقع، هرچه نگرش شناختی-عاطفی فرد نسبت به مذهب بالاتر می رود، منبع کنترل درونی او نیز افزایش می یابد. فیوری^۱ و همکاران (۲۰۰۶) نیز در پژوهشی دریافتند که منبع کنترل میانجی، ارتباط بین مذهبی بودن و رضایت از زندگی است.

1. Fiori

به نظر می رسد که اعتقاد به خدا، به انسان قدرت می دهد و افراد معتقد باور می کنند که در مقابل مشکلات و رخدادها تنها نیستند. آنها باور دارند که خدا یار و یاور آنهاست. این باور نه یک باور بیرونی بلکه باوری است که طی آن پیروان این ادیان، مشکلات خود را به کمک و با وساطت خدا حل می کنند. شاید ظاهر امر این طور باشد که این گروه از انسان ها گرایش بیرونی دارند ولی این طور نیست. آنها معتقد نیستند خدا مشکلات شان را حل می کند بلکه معتقدند حمایت و پشتیبانی خدا به آنان نیرو می دهد تا به اهداف شان برسند.

منابع

- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۷۰). *رابطه ی بین منبع کنترل و عزت نفس با پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان سال سوم راهنمایی شهر تهران*. پایان نامه ی کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه علامه طباطبایی.
- بوشهری، طیبی. (۱۳۸۴). *مقایسه ی موضع کنترل (درونی- بیرونی)*. دانش آموزان پسر نابینا و عادی مقطع راهنمایی در شهر تهران. پایان نامه ی کارشناسی ارشد چاپ نشده. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- محمدی، سید داود. مهربابی زاده هنرمند، مهرناز. (۱۳۸۵). ارتباط نگرش مذهبی با مکان کنترل و نقش جنسیت. *پژوهش های روان شناختی*. دوره ۹. شماره ۴ و ۳.
- وولف، دیوید ام. (بی تا). *روان شناسی دین*. ترجمه ی محمد دهقانی (۱۳۸۶). تهران: انتشارات رشد.
- Abdollah, T. M. (1989). Self Steem and Locus of Control of Collage men in Saudi Arabia. *Psychological Report*, 65 (3), 1323- 1326.
- Baron, R. A., Byrn, D., & Suls. (1989). *Social psychology* (3rd ed.). Allyn Bacon.
- Eysenck, M. W. (1998). Personality and the psychology of religion. *Mental Health, Religion & Culture*, 1, 11- 19.
- Fiori, K. L., Brown, E. E., Cortina, K. S., & Antonucci, T. C. (2006). Locus of control as a mediator of the relationship between religiosity and life satisfaction: Age, race, and gender differences. *Mental Health, Religion Culture*, 9, 239- 263.
- Houston, C. E. (1986). *Fundamental of Learning and memory*. (3rd ed.). Prentice Hall.
- Krause, N. (2005). God-mediated control and psychological well-being in later life. *Research on Aging*, 27, 136- 164.

- Lefcourt, H. M. (1982). *Locus of control: Current trends in theory and research* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Mackie, D. M., & Smith, E. R. (2000). *Social Psychology*. (2nd ed.). Psychology Press.
- Mirowsky, J. (1995). Age and the sense of control. *Social Psychology Quarterly*, 8, 31- 43.
- Presson, P. K., & Benassi, V. A. (1996). Locus of control orientation depressive symptomatology: A meta-analysis. *Journal of Social Behavior and Personality*, 11, 201- 212.
- Phares, E. J. (1993). From theory to research. In G. G. Branigan & M. R. Merrenns (Eds.). *The undaunted Psychologist: Adventures in research* (pp. 157- 171). Philadelphia: Temple University Press.
- Rasmussen, L., & Charman, T. (1995). Personality and religious beliefs: A test of flugels superego projection theory. *International Journal for the Psychology of Religion*, 5 (2), 109-117.
- Raiya, H. A., Pargament, K. I., Mahoney, A., & Stein, C. (2008). A psychological of Islamic religiousness: Development and evidence for reliability measure and validity. *International Journal for the Psychology of Religion*, 18, 291-315.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (Whole No. 609).
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 56- 67.
- Rotter, J. B., & Hochreich, D. J. (1975). *Personality*. Gleniew, IL: Scott, Foresman.
- Schieman, S., Pudrovska, T., & Milkie, M. A. (2005). The sense of divine control and the self- concept. *Research on Aging*, 27, 165- 196.
- Siev, J. (2009). Attitude and behavior in (classic) social psychology and rabbinic thought: Implications for psychology of religion research. *International Journal for the Psychology of Religion*, 19, 187-199.
- Shrauger, J. S., & Silverman, R. E. (1971). The Relation of religious background *Journal for the Scientific Study and Participation to Locus of Control. Religion*, 10, 11- 16.
- Spilka, B., & Hood, R. W., & Hunsberger, B., & Gorsuch, R. (2003). *The Psychology of religion* (3rd ed.). NY: Guilford Press.
- Thalbourne, M. A. (2007). Potential psychology predictors of religiosity. *International Journal for Psychology of Religion*, 17, 333- 336.

- Vafaie, M. E., & Moghanloo, M. (2008). Domain and facet personality correlates of religiosity among Iranian college students. *Mental Health, Religion & Culture*, 11, 461- 483.